

EDUCATIO

PEDAGÓGIA SZOCIOLÓGIA HISTÓRIA ÖKONÓMIA PSZICHOLÓGIA POLITOLÓGIA

ISKOLA ÉS EGYHÁZ

EGYHÁZ ÉS DEMOKRÁCIA	3	<i>Kozma Tamás</i>
VALLÁS ÉS ISKOLA	13	<i>Tomka Miklós</i>
EGYHÁZI ISKOLÁK NYUGATON ÉS NÁLUNK	26	<i>Lukács Péter</i>
EGYHÁZ, ÁLLAM, OKTATÁS, 1848–1945	34	<i>Nagy Péter Tibor</i>
KATOLIKUS ISKOLÁK AZ ÁLLAMOSÍTÁS UTÁN	46	<i>Drabos Péter</i>
TÁRSADALMI IGÉNYEK ÉS VALLÁSOKTATÁS	65	<i>Halász Gábor</i>

KATOLIKUS ISKOLÁK AZ ÁLLAMOSÍTÁS UTÁN

AZ OKTATÁSSZOCIOLÓGIAI-OKTATÁSPOLITIKAI kutatás az elmúlt évtizedekben egyáltalán nem foglalkozott egyházi jellegű témával. Pedig régi adóssága lett volna ez. Nagy Péter Tibor közelmúltban megjelent könyvéig (*Nagy Péter Tibor 1992*) egyetlen összefoglaló munkát sem olvashattunk az egyházi oktatásnak a tanügyigazgatásban betöltött szerepéről. Az 1950-es egyezmény utáni időszak végképp elkerülte a kutatók figyelmét, valóban, tíz egyházi iskola nem ígérhetett nagy távlatokat. Napjainkban azonban csodálkozva és értetlenül állunk az előtt a kisebbfajta társadalmi vihar előtt, amelyet az egyházi iskolák visszaadása kiváltott. Ismeretlen a kutatás számára az a társadalmi környezet és azok az elvárások, amelyekkel az egyházi iskolák együtt éltek. Nem ismerjük sem eredményeiket sem problémáikat, így természetesen sötétben tapogatózunk, amikor differenciálódó iskolarendszerünkben elfoglalandó helyüket keressük.

Be kell látnunk: nem lehetséges az egyházi oktatás társadalmunkban betöltött szerepének megértése a szociológiai kutatások felhasználása nélkül. Ennek a régi, kínossá váló tartozásnak a törlesztését kívánjuk megkezdeni az iskolák társadalmi környezetét feltáró vizsgálódásunkkal. Jelen munkánk a legnagyobb iskolafenntartó felekezett, a római katolikus egyház iskoláinak hátterét kívánja megvilágítani.

Az 1950-es tárgyalások eredménye

Az egyházi iskolák 1948-as államosítása után (*Mészáros 1989*) csak két évvel később ült az akkorra már totális hatalmat szerzett kommunista politika és a katolikus egyház tárgyalóasztalhoz, hogy viszonyukat rendezzék (*Gergely 1991*). Rákosinak érdeke fűződött ahhoz, hogy hivatalos kiegyezés formájában elismeresse a *status quot* a megfélemlített egyházi vezetéssel is. Ezért engedményekre is hajlandó volt, így maga vetette fel a tárgyalásokon néhány régi iskola visszaadását (*Kemenes 1988*). Az iskolákról folyó tárgyalás albizottsági szinten folyt az egyház által delegált oktatási szakemberek és a VKM között (*Gergely 1989*), amelynek eredményét a püspöki kar és a kormány szentesítette. Az egyezmény értelmében nyolc gimnázium került vissza katolikus fenntartásba, hat mellett kollégium is működhetett. De mit jelentettek az egyezmény kikötései?

Az egyházi delegációnak sikerült ugyan elérnie a tárgyalásokon egy viszonylagos tartalmi önállóságot: az állami tankönyvek használata kötelező, de az eltérő katolikus véleményt jegyzetben foglalhatják össze. Érdekes módon

ilyen jegyzet nem készült sosem, elég volt a különvélemény jogának rögzítése. Az egyházi iskolák szervezeti különállást is kaptak, de a szakbürokrácia a ké-
mény input-szabályozás eszközével szorította korlátok közé a rendek iskoláit.

A legsúlyosabb korlát a 80 fős beiskolázási limit volt, ami maximum 640
gyerek felvételét jelentette évente. Mialatt tehát ez a szám állandó maradt – leg-
feljebb csökkenhetett –, addig a középiskolások száma az állami szektorban
(nappali tagozaton) 1950 és 1985 között 95.765-ről 236.104-re nőtt, vagyis több
mint a duplájára, az iskolák száma 405-ről 561-re, az osztálytermeké 2.575-ről
6.902-re növekedett! (KSH 1982, 1986)

De nemcsak a felvehető tanulószámot szabták meg, hanem minden elkép-
zelhető egyéb foglalkoztatottat is, egészen a konyhalányokig. Illusztrációként
álljon itt a nevelő- és segédszemélyzetre vonatkozó maximálás, a tanulók létszá-
mának megfelelően szabott határok szerint.

I. TÁBLA

Engedélyezett nevelő- és segédszemélyzet száma a katolikus iskolákban

Létszám	nevelő	konyhalány	takarító	hivatali szolgáló
91–125	2	4	2	1
126–175	3	4	2	2
176–220	4	5	3	2

Ezen kívül 1 igazgató, 1 gondnok, 1 szakácsnő, 3 osztályra 1 segéd; 8 osztályig
1, majd 2 fűtő.

A beiskolázási limitből következik, hogy az egyházi iskolákban érettségizet-
ettek száma mindössze 400–500 között mozgott évente, míg az oktatási expan-
zió a középfokú oktatásban érte el egyik legnagyobb eredményét: az összlét-
szám az 1950-es 14.383-ról 1985-re 48.723-ra nőtt (ezen belül a gimnáziumban
érettségizettek száma 1955-ben csak 9.431 volt, 1985-re már 22.586 lett). A
fejlődésből tehát a felekezeti iskolák teljesen ki voltak zárva, így elvileg a
létszámoknak stabilitást kell mutatniuk, hiszen egy fejlődő szektor növekedni
nem tudó részének állandó teljes létszámot kell hoznia.

Másrészt nemcsak ilyen egyszerű érvek szólnak a létszám stabilitása mel-
lett, hanem egyházszociológiaiak is: a 20. század utolsó évtizedének Magyaror-
szágán, 40 év szekularizáció után is a lakosság kb. 10%-ára teszik a hitüket gy-
akorló keresztények számát (Tomka 1991), így egy hozzávetőlegesen egymilliós
társadalmi csoportra jutó gyerekszám képezi az egyházi iskolák potenciális fel-
vételi bázisát, tehát ennek elméletileg fele juthat a katolikus iskolákra (8 katoli-
kus és 8 egyéb felekezeti iskolát engedélyeztek, a gyakorlatban azonban csak
egy protestáns és egy zsidó iskola működött). Ehhez képest az évi maximum
640-es beiskolázás olyan elenyésző töredék, hogy egy létszámvizsgálat elvileg
megint semmilyen létszámingadozást nem mutathat.

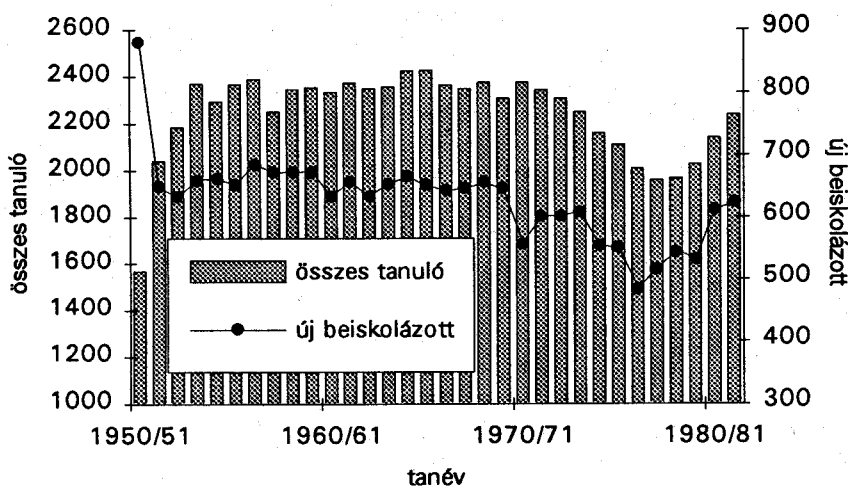
A következőkben látni fogjuk, hogy mindezek ellenére az elmúlt 30–40 év
katolikus iskoláinak statisztikai elemzése azonosítható politikai és szociológiai
váltásokra hívja fel figyelmünket. Ez elsősorban arra a már említett tényre

vezethető vissza, mely szerint az oktatáspolitikai hatások másodlagos szerepet játszottak az egyházzal szemben, tehát hiába folyt a növekedés az állami szektorban, az egyházak társadalmi elszigetelésére törekedő izolációs politika, tetézve az időszaki vallásellenes ideológiai rohamokkal, képes volt még ilyen alacsony létszámnál is csökkenést előidézni. E hatások az 1970-es években jól látható recessziót eredményeztek (lásd az 1. ábrát), amely csak a nyolcvanas évek megváltozott viszonyai között váltott át fejlődésbe.

1. ÁBRA

A katolikus iskolákban az újonnan beiskolázott és az összes tanuló száma, 1950–1981

Az 1950-es beiskolázás kivételével (mikor is már induló osztályokat vettek át, hiszen augusztusban köttetett meg az egyezmény és szeptember 10-én kezdődött a tanítás) tehát nagyjából konstans az ábra, az 1956-os emigráció és a 70-es évek recesszióját leszámítva. Mindez megfigyelhető a tanulólétszám ábrázolásakor is (ugyancsak az 1. ábra szerint).

A recesszió előtti és utáni telített létszám szociológiai háttere azonban feltehetőleg nem azonos. Mindenekelőtt azt a politikai környezetet kell megvizsgálnunk, amelyben a különböző társadalmi csoportok elvárásai az egyházi iskolákkal szemben kifejeződtek.

A politikai környezet

Az 1950-es egyezmény forrásai bizonyítják, hogy a püspöki karnak nem állt szándékában iskolákat visszakérni és fenntartani, még kevésbé a rendeknek, akik ezt egyértelműen elutasították. Az iskolák Rákosiék taktikai játszmájának eredményeképpen kerültek vissza, hiszen bizonyítani kellett, hogy az új rend-

szer nem üldözi a vallást, életteret biztosít az egyházaknak, csak "racionalizálja" a különböző szociális, oktatási és egyéb szolgáltató tevékenységeket.

Az egyházi vezetés világosan látta, hogy alig megoldható feladat lenne valamennyire is önálló iskolákat fenntartani egy totális állami monopóliumra épülő oktatási rendszerben, ahol az egyre szélesedő állami szervezeti és tartalmi ellenőrzésen kívül az egyházi iskolák létüket egy alapjaiban vallás- és kereszténységellenes állami politika önmagára kényszerített nagyvonalúságának köszönhetik. Ráadásul vagyona államosításával a fenntartó egyházakat a teljes anyagi függőség is az államhoz láncolta.

Milyen társadalmi rétegek, milyen elvárásokkal fordultak a visszaadott iskolák felé? Az ötvenes években még látható a társadalom "katolikusán nevelt" rétege, amely menekíteni akarja gyermekeit az átideologizált iskoláktól és a rendszerbe való beolvasztástól. Ebben az időszakban "két Magyarország" élt egymás mellett, élesen elvált az új hatalom és a társadalom, amikor is a "guggolva is kibírjuk"-felfogás eleve elzárkózott az új rendszerrel való kommunikáció elől. Ebben a helyzetben nemcsak "patinájuk", hanem "menedék"-jellegük miatt is vonzóak voltak a katolikus iskolák. Az államosítás idején a *Mindszenty*-féle vezetésnek sikerült komoly tömegeket megmozgatnia az ellenállásra, akik most boldogan fogadták, hogy mégiscsak maradt néhány iskolájuk.

Az ötvenhatos emigráció az ábrán is látható visszaesést eredményezett, de az iskolák létét nem veszélyeztette. A forradalom után *Mindszenty* amerikai követségre menekülésével nem állt be semmilyen változás az egyházpolitikában, a püspöki székek jó része nem volt betöltve, az esztergomi érsek hivatalát nem gyakorolhatta.

Az 1964-es egyezményig nyomát sem találjuk enyhülésnek, a hatvanas évek eleje az ideológiai rohamok jegyében telt. Ekkor folytak a nagy egyházi perek, ami nem véletlen, hiszen a rendszer gazdasági eredménytelensége nagyobb hatalomhoz segítette az ideológusokat. A közoktatásban is megfigyelhető ez az ideológiai expanzió, a politechnika bevezetése, az iskola "élethez közelebb vitele". Az 1961-es hruscsovi új vonal begyűrűzéséről van szó, a közismert "a nyolcvanas évekre utolérjük az USA-t" típusú újraelkesítő offenzíváról.

A hetvenes évekre a kádári konszolidáció viszonylag békés feltételeket kínált a társadalommal való kiegyezéshez. Megoszlanak ugyan a vélemények a tekintetben, hogy létre is jött-e ilyen kiegyezés, de a reformok és a beinduló második gazdaság valóban nagyobb önállóságot és jobb megélhetést ígértek a közélettről lemondó társadalmi csoportok számára. A ma milliommossá váló "vállalkozók" jó része ebben az időben kezdte "maszakként" karrierjét.

Az első jelentősebb generációváltással ekkor érett be Rákosiék "magvetése": a konszolidálódó viszonyok között helyét kereső korosztály, amely a vallásoságtól iskolai neveltetése által, az egyháztól pedig szociálisan szigetelődött el.

A szentendrei Ferences Gimnázium történetírója például így foglalja össze a csökkenő diáklétszám okait (és a gimnázium reakcióját):

"...az emberek berendezkedtek arra, hogy egy ateista államban kell leélni az életüket, és ezt minél kevesebb konfliktussal akarták megoldani. Terjeszkedett a viszonylagos jólét idején a fogyasztói mentalitás, mely a földi javakban vélte felfedezni az élet lehetőségét, sőt célját. De számított az is, hogy az egyetemi felvételnél változatlanul élt a csendes diszkriminációs gyakorlat... Vidéken és Budapesten beisko-

lázási területünk templomaiban ferences napokat tartottunk. Ferences atya tartotta az egyik szentmisét, a másikon is ő prédikált. Szülőknék, iskolás korú gyerekeknek diavetítéses előadásokat tartottunk."

Szentendrei Ferences Gimnázium 1950–90. Szentendre, 1990.

Az enyhülési folyamattal az egyházpolitika is szelídült, és nyílt agresszivitás helyett az egyház belső viszonyainak mozgatására állt rá, közvetett jutalmazással és büntetéssel értékelte a püspökön keresztül a néppel érintkező plébánost és szerzetest. A rendek esetében persze jóval nehezebb volt mindez, hiszen a rendi közösség, mint demokratikus típusú szervezet jóval nagyobb ellenállást tudott kifejteni, mint a hierarchiának kiszolgáltatott világi papok.

A társadalmi elszigeteltség a hetvenes évek végén a legláthatóbb, de ekkorra már feltűntek az új fellendülés jelei is. Az elszigeteltség idején a katolikus iskolák szerepe jórészt visszaszorult a klérus utánpótlásának biztosítására. Ezzel a feladattal általában mindig baj volt, az iskolák sokszor panaszkodtak, hogy a püspökök által ajánlott "gyerekanyag" olyan rossz, hogy még az érettségit se tudják garantálni. Ennek ellenére kb. 8–10 fiú jelentkezett évente egyházi intézményekbe, illetve az adott rendbe.

Itt érdemes megemlíteni a rendi utánpótlás adatait, mely a tanulmányait elvégzett, tanításba beálló fiatal szerzetesek kimutatása alapján készült (forrás: KKF levéltár). Megfigyelhető a demográfiai visszaesés a hatvanas-hetvenes években, és a viszonylagos konszolidáció kialakulása a nyolcvanas évek kezdetére.

II. TÁBLA

Rendi utánpótlás

	Munkába álló tanárok				
	Piaristák	Iskolanővérek	Ferencesek	Bencések	össz.
1954	3	2	11	–	16
1956	1	–	4	–	5
1958	2	1	1	–	4
1960	–	1	3	–	4
1962	1	3	7	1	12
1964	2	–	5	–	7
1966	–	1	1	3	5
1968	2	1	2	1	6
1970	–	2	2	–	4
1972	–	1	5	3	9
1974	1	1	4	2	8
1976	3	1	4	–	8
1978	2	2	2	1	7
1980	2	–	3	–	5
1982	2	1	2	–	5
1984	1	–	2	1	4
összesen					
1954–1985	44	30	85	31	190

(helykimélés céljából csak kétvétenként közöljük a számokat, a tendencia ebből is leolvasható; az utolsó sor tehát nem egyenlő a felsoroltak összegével)

Ebből a szempontból leginkább karakterisztikus a piaristák adatsora, de látszik ez a bencések és az iskolanővérek adatain is. A ferencesek kivételt képez-

nek, mivel beállítottáguk inkább a lelkipásztori mint a tanítói tevékenységhez állt közelebb, így elképzelhető, hogy nem is mindenki tanított teljes óraszám-ban, akit munkába állónak tüntettek fel.

A hetvenes évekre tehát az egyház működése a "templomi szolgáltatásokra" korlátozódott. Egy ilyen egyház már elfoglalhatta helyét a *status quo* elvén felépülő kádári szocializmusban. A hivatalos egyházpolitika enyhülése együtt járt a nyolcvanas évekre a szocializmus válságának elmélyülésével.

A visszaszoruló hatalom a közoktatásban az 1985-ös oktatási törvénnyel elkezdte a komoly decentralizálást, és jelentős engedményeket tett az iskolák autonómiájának. A válság és a decentralizáció nyilvánosabbá tette az iskolák különbözőségét. A szabad iskolaválasztás törvényi kimondásával, valamint a fellebbezési jog megadásával jogilag is szentesítette a már korábban is létező gyakorlatot, ami tovább bátorította a polgárokat a szabad választásra. Ez az egyházi iskolák iránt növekvő érdeklődést eredményezett.

Ez a reneszánsz egy új társadalmi egyházképből is eredt, ami a fent leírtakon kívül a szocializmus és a baloldali ideológiák társadalmi esélykiegyenlítő álomképei szertefoszlásának is köszönhető. A megreformálható "emberarcú" szocializmus 1968-as rózsaszín felhői a Csehszlovákiába bevonult "baráti" tankok emlékével és a reform 1974-es befagyasztásával lassan eltűnedeztek a magyar társadalom szeme elől. A nyolcvanas évek individualizált, az erősödő gazdasági és társadalmi differenciálódás feszültségeivel terhelt társadal-mában igen nagy hiányérzet keletkezett az egymással való törődés, az embe-riesség, az erkölcsi útmutatók alapvető emberi igényei iránt. Többek között ilyen hiányérzet keltette fel az emberek (főképp az iskolázatlanabb rétegek) érdeklődését az ekkor már teljesen templomaikba visszaszorult egyházak iránt (Tomka 1991). Ekkortájt indult be az ifjúsági közösségek rohamos fejlődése, találkozói, zárandoklataik demonstrációval értek fel (Kamarás 1989), és meg-nőtt az érdeklődés a kisegyházak iránt is.

A nyolcvanas évek végére tehát ismét egyre növekvő túljelentkezés nyo-mása nehezedett a katolikus iskolákra, melyeknek már számolniuk kellett az érdeklődő társadalom megváltozott igényeivel, az elitiskolákkal szembeni elvá-rásokkal. Mivel a jelentkezők felkészültebbek voltak, mint a korábbi években, az iskolák eredményeiben is látványos javulás volt tapasztalható.

A Köznevelés felvételi eredmények tükrében összeállított gimnáziumi "top-listáján" (Köznevelés 1991/3. I. 25.) 175 iskola között eredményeik meglehetősen egyenletesen oszlanak el (18-tól a 149-ik helyig), de három egyházi gimnázium is (a győri Czuczor Gergely bencés, valamint a debreceni Svetits és a budapesti Patrona Hungariae leánygimnáziumok) bekerült a kiemelkedően fejlődő kategó-riába. A bencések az 1984-es 132-136-ik helyről a 32-34-ik helyre, a leánygim-náziumok a 159-161-ikről a 76-81-ik (Debrecen) illetve a 82-84-ikre (Budapest) emelkedtek.

Ez a nyomás túlzóan fogalmazva "identitás-zavarba" hozta az iskolákat, ami legtöbbször az "okos, de nem keresztény, vagy butább, de jó katolikus gyereket vegyek fel?" jellegű dilemmában jelentkezett. A válasz erre rendenként különböző volt, de valószínűleg mindegyik inkább törekedett elvi állásfoglalá-sok helyett egyedi mérlegeléssel megoldani a kényes kérdést.

A nyolcvanas évek új kihívása más társadalmi szerepet szánt tehát az egyházi iskoláknak, el kellett dönteniük, akarják-e ezt a szerepet, hajlandóak-e elitiskolákká válni. Különösen fontossá vált a kérdés a kilencvenes évek elején, a rendszerváltás utáni időszakban, amikor a politikai gátak végleg leomlottak az egyházi oktatás előtt, és az új kormány politikai konjunktúrát támasztott az egyházak társadalmi részvétele számára. A kérdés azonban megítélésünk szerint alapjában véve már korábban eldőlt, amit a katolikus iskolarendszer belső vázlatos elemzésével próbálunk bizonyítani.

Előbb azonban egy rövid kitérőben szót kell ejtenünk az iskolák általános pénzügyi helyzetéről, hogy világossá váljanak azok a keretek, melyek között az iskolák mozoghattak.

Finanszírozás

Az elmúlt évszázadok különböző felekezeti iskolarendszereit a kiépülő államhatalommal szemben az egyre szűkülő forráslehetőségek jellemezték. Az állami oktatási rendszerek kiépülése teljesíthetetlen versenyfeltételek elé állította az egyházi iskolákat, és ezek az oktatás emelkedő költségeit már egyre inkább az államsegélyek segítségével voltak csak képesek előteremteni. Magyarországon például az államsegélyekkel történő befolyásolás volt az egyik legeredményesebb útja az állami követelmények egyházi iskolákra történő kiterjesztésének.

Természetes, európaszerte ismert folyamat volt ez, ahogy a középkori helyzettel szemben – mikor is az egyház feladata volt az oktatás a társadalmi munkamegosztásban – a modern korra a közpénzek állami allokációjával átértékelődött az egyházi iskolák szerepe. Nem állt már rendelkezésre egyetlen felekezetenél sem a társadalom nagyobb részének oktatásra fordítandó forrása, sőt a növekvő adókból finanszírozott állami iskolák elterjedésével a polgárok egyre kevésbé voltak hajlandóak anyagi hozzájárulásra az egyházi oktatáshoz. Ebben a helyzetben az egyház magánvagyonra és a közpénzekből történő állami hozzájárulás (átengedett adók és államsegélyek) váltak az iskolák finanszírozási bázisává. Bármelyik radikális csökkenése működésképtelenséget eredményezhetett.

A világháború utáni Magyarországon a nagybirtokok államosításával az egyház jórészt elveszítette azt a jövedelmi forrást, amiből iskoláit finanszírozta. Ezáltal már a koalíciós időkben is jórészt az állam kegyeire utalva tudta csak fenntartani iskoláit. Az 1948-as iskolaállamosítás lezárt egy folyamatot, és amikor 1950-ben felmerült az esetleges visszaadás gondolata, semmi remény nem volt arra, hogy a totális államosítások korában megfelelő anyagi háttérrel is rendelkezessen az egyház iskolái ellátásához. Többek között ez is az oka a püspöki kar kezdeti berzenkedésének.

Az 1950-es egyezmény értelmében visszakapott iskolák újraindításához a katolikus egyház 470 ezer Ft. személyi és 32 ezer Ft. dologi államsegélyt kapott. A szerzetesrendeket tanítás céljára engedélyezték, és ilyen célból vehettek fel növendékeket is a rendbe. Így az iskolákban jóformán kizárólag szerzetes-tanárok tanítottak, akik nem vesznek fel bért, és ez az iskolák egyik legnagyobb kiadási tételének szinte teljes megtakarítását jelentette (ez az olcsóság

tűnt el napjainkra, amikor teljes állami támogatás mellett már bért kell fizetniük a szaporodó iskolák civil tanárainak).

Egy 1959-es megállapodás értelmében a szerzetesi iskolák a mindenkori gimnáziumi bér 68%-át kapták. Ez nem változott egészen 1977-ig, amikor is 17%-os emleést hajtottak végre, de így is bőven alulmaradtak a megállapított 68%-nak. Ez az összeg a nyolcvanas évek végére már nem érte el a tanárbérek 33%-át (Kemenes 1988).

Egészen a rendszerváltás előtti Németh-kormányig az államtól jóformán morzsák jutottak az iskoláknak – ám ennek ellenére azt láthatjuk, hogy az új "szektorsemleges" állami finanszírozás már Magyarország talán legjobban felszerelt iskoláit találta, terjeszkedő kollégiumokkal a mindaddig diszkriminált rendek kezén. Hogyan lehetséges mindez ?

Az állami oktatási rendszerek *archeri* tipizálásban "visszaszorító modellként" ismert változatában az állam az egyéb fenntartók kiszorításával a finanszírozásban is magára marad: egyedül az adófizetők pénzének újraelosztása fedezi az állam kínálatélénkítő expanzióját.

A közpénzek így először szinte "számolatlanul" kezdtek folyni az oktatásba, ez azonban előbb-utóbb az *archeri* elemzésben "infláció"-nak nevezett stádiumba juttatta a rendszert. A politika bizalmatlanná vált az ellenőrizhetetlen eredményű de óriási kiadásokat igénylő iskoláztatás iránt, főleg mivel a rendszer belső önállóságának növekedése következtében kontrollt is egyre kevésbé gyakorolhatott felette. Ez a bizalmatlanság persze nálunk csak a 80-as évek restriktív politikájában vált érzékelhetővé, de az állami ráfordítások emelkedése már a hatvanas években érezhetően visszafogottá vált.

Az egalitárius szocialista ideológia az egységes oktatás létrejöttét a különbségek teljes felszámolásában látta, akár a lefelé nivellálás árán is. Így a szűkülő források és az erőltetett konformizmus jegyében telt el a magyar oktatásügy utolsó húsz esztendeje. A 80-as évek fellazulásakor az iskolák önálló profilkérés mellett természetesen más, kiegészítő források után is néztek. Napjainkra egyre több iskola mellett jönnek létre alapítványok, hogy az iskolához kötődő társadalmi és gazdasági csoportok többletforrásait az iskola számára lefölözzék.

Az ötvenes években az "anyagi helyzet", az "államsegélyek" és az "adományok külföldről" meghatározó témák voltak a *Katolikus Középpiskolai Főhatóság* (KKF) ülésein. Az ínséges helyzet kényszerítette rá az iskolákat és a Főhatóságot, hogy új források után nézzenek. A püspöki kar az *Országos Központi Rendelkezési Alapból* a kezdetektől igyekezett enyhíteni a gondokat, de ebből inkább csak tűzoltásra futotta. 1958-tól léptek kapcsolatba a *Caritas Internationalis*-szal, mely a katolikus egyház segélyezési világszervezeteként egyre komolyabb mértékben kezdte anyagilag támogatni az iskolákat. Az érdeklődés érthető, mivel az egyháznak mindössze ez a néhány, növekedésében megbénított iskolája volt, melyeknek soha nem volt ereje a technikai felszerelés fejlesztéséhez, vagy például egy kollégiumbővítés önerőből való megoldásához. Így a Caritas a mai időkig segített a modern oktatástechnika beszerzésében, az építkezések pénzügyi támogatásában. A kollégiummal rendelkező iskolák egy viszonylag "szolid" és jövedelmi helyzetűl függően önállóan választott összeg erejéig a szülőket is bevonták, de ez messze nem volt elegendő a fenntartási költségek fedezésére. Így 1976-tól az akkori kecskeméti piarista igazgató, dr. Lukács László ötletére

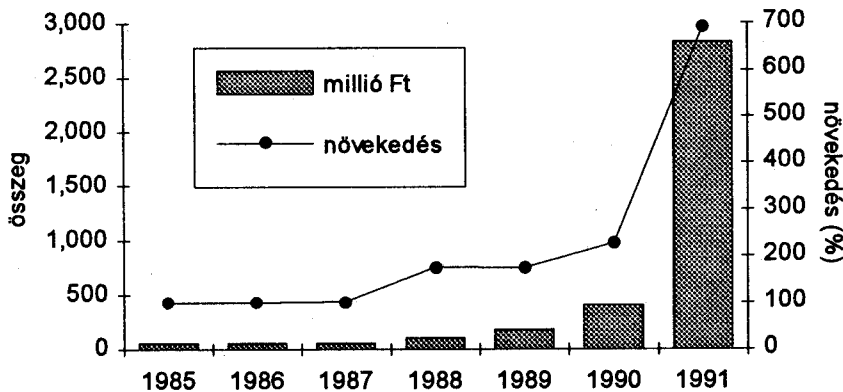
külön adakozást hirdettek meg évente egy vasárnap a katolikus iskolák javára, aminek többmilliós bevétele nagy segítség volt. Ezek együttes hatására a 80-as évekre a katolikus iskolák felszereltség és a folyó beruházások tekintetében többnyire túlszárnyalták állami társaikat.

A rendszerváltás előtti politikai helyzet egész Közép-Európában kedvezően alakult az egyházak számára: az utolsó kommunista kormányok igyekeztek az egyházakat "kiengesztelve" új legitimitást szerezni a szabad választások előtt, és közeledni a "nemzeti" ellenzék felé. A Németh-kormány 1990 elejére lebontott mindenféle diszkriminációt az egyházakkal szemben, és az 1990. évi IV. törvényben biztosította az egyházak önállóságát és szabadságát. Az egyházi iskolák részesültek a frissen bevezetett normatív támogatási rendszerből, sőt az állami normatíva másfélszeresét kapták az 1991-es költségvetésig.

Az Antall-kormány kezdetektől fogva igyekezett növelni az egyházaknak juttatott költségvetési pénzeket, mely szándék mögött politikai indíték található: a *Nemzeti megújulás programja* számít az egyházakra az ország erkölcsi válságának a megoldásában. A költségvetés elvének 1990-es átalakulásával lehetőség nyílt arra, hogy a normatívva alakuló támogatásokból az egyház is egyenlően részesedjék. Az 1991. évi költségvetésről szóló 1990. évi CIV. törvény az önkormányzati normákkal azonos támogatást állapított meg a közfeladatot ellátó egyházi intézmények számára is. A költségvetés néhány egyéb céltámogatási tétel kialakításával is igyekezett az egyházakat támogatni (Nemes 1991). Érdemes megfigyelni a nyolcvanas évek második felétől a költségvetési támogatások növekedését.

2. ÁBRA

Az egyházaknak nyújtott állami támogatások összege és növekedése (bázis: a mindenkor előző év), 1985–1991

Egyúttal gomba módra szaporodnak az újonnan alapított egyházi iskolák és az önkormányzatokkal iskolák visszaadásáról egyeznek meg, de ez most nem lehet elemzésünk tárgya.

Azt a kérdést a rendszerváltás utáni helyzet mindenképpen fel fogja vetni, hogy vajon meddig és milyen áron növelhető az állam szerepvállalása az egyházak anyagi függetlenségének megteremtése nélkül, valamint, hogy a szaporodó egyházi iskolák is olyan jól felszereltek lesznek-e mint nyolc katolikus elődjük alapján azt a közvélemény gondolná?

A katolikus iskolarendszer

A tények ismeretében némi túlzásnak tűnhet, ha mindössze nyolc gimnáziumot az előző korból ismert "katolikus iskolarendszer" kategóriájába helyezünk. Lehet-e rendszerként értelmezni egyáltalán ezt a nyolc, kifelé oly különbözőnek tűnő gimnáziumot éppen az iskolák arculatának egyenlősítésére törő állami oktatási rendszer mellett?

Semmiképp sem beszélhetünk "rendszeréről" annak háború előtti értelmében, hiszen mind a finanszírozásban, mind a tartalmi alapkövetelmények meghatározásában az iskolák elvesztették még meglévő szabadságukat is. Az iskola belső struktúrájára is (órarend, taneszközök, tanulói, tanári jogviszony) a vonatkozó állami jogszabályok az irányadók, kivéve a heti plusz két hittanórát. Ha azonban azt vesszük alapul, hogy ezek az iskolák nem az államhoz, hanem más fenntartóhoz tartoztak, mely sajátos igényeinek megfelelően igyekezett megszervezni iskolái működését és összefogását, valójában mai értelemben vett alternatív oktatási kínálatról, az államhoz képest "másik" iskolarendszerről beszélünk. A katolikus iskolák működésük során szembekerültek mindazokkal a problémákkal, amikkel a magániskolák találkoznak, és érdekeiket is egységesen próbálták érvényesíteni.

A háború előtt a katolikus iskolák számára készült rendtartás a *Katolikus Iskolai Főhatóságot* nevezte meg, mint a püspöki kar által kijelölt szervet, hogy az "egyházi hatóság alatt álló iskolák" legfőbb tanügyigazgatási szerveként döntsön a különböző ügyekben. A KIF végrehajtó szerve volt a *Katolikus Tanügyi Főigazgatóság*, melyben a katolikus tankerületi főigazgatók foglaltak helyet, akik megfeleltek a királyi tankerületi főigazgatóknak. Valójában tehát párhuzamos tanügyigazgatási struktúráról van szó, amely legalább annyira elburokratizálódott, mint állami társa.

Az államosítás után visszaadott iskolák fölé nem kívántak még egyszer a püspöki kar alá tartozó bürokráciát szervezni, főképp, mivel az iskolák a rendek önkéntes vállalása alapján kerültek vissza. Jelzi is ezt a püspöki kar által a Katolikus Középpiskolai Főhatóság, az új tanügyi szerv számára készült működési szabályzat: "Nyomós okok ajánlják, hogy az új főhatóság a régi főhatóság jogutódjának ne legyen tekinthető." Ez az új főhatóság mintegy "kijáró" szervezatként működött a katolikus iskolák képviselőjében.

Így nem alakult végrehajtó szerv a KKF mellé, hanem a feladatok "decentralizáltak" a *Rendfőnöki Hatóságokhoz* kerülnek, hogy: "az egyes rendek iskolái csak a szükségesekben legyenek megkötve". Ennek másik oka a helyi viszonyokhoz való alkalmazkodás kényszerűsége volt, mivel a tanácsok kapták az állami felügyeleti jogok egy részét. Ez persze nem jelentett valamiféle decentral-

lizált közigazgatáshoz, vagy netalán holmi helyi politikákhoz való alkalmazkodást, hanem pusztán annyit, hogy már nem lehetett mindent a minisztériumban elintézni.

A működési szabályzat utal az összefogás szükségességére is: "Az egységben azonban erő van, és amint a katolikus iskoláknak a helyi viszonyokhoz való bölcs és megengedhető alkalmazkodásra szükségük van, úgy az egységes eljárásban rejlő erőt sem nélkülözhetik." Ennek az összefogó funkciónak megfelelően alakították ki a Főhatóság hatásköreit is: a törvényességi felügyeleten kívül felügyelte a tanítói-nevelői munkát és a valláserkölcsi nevelést is. Ennek a felügyeletnek elsősorban információgyűjtő és nem irányító szerepe lehetett. A KKF küldte az érettségi biztosokat és ő küldött szakfelügyelőket is – az állami szervek a főfelügyeletet látták el. A KKF szervezésében került sor évente a különböző katolikus tanulmányi versenyekre, melyek pótolni tudták az állami versenyek esélyegyenlőtlenségéből fakadó hiányokat. A katolikus iskolák alapításának engedélyezési joga is ide tartozott, ami a rendszerváltásig pusztán szimbolikus jellegű volt, de ma ez fontos joggá válhat.

Létrehoztak viszont egy "véleményező" szervet, a *Katolikus Tanügyi Bizottságot* (KTB), mely a kiharcolt eltérő tartalmi álláspont kidolgozására és rendtartás készítésére jött létre. Végül azonban nem is készült átfogó jegyzet a tananyag és a katolikus álláspont eltérő részeiről, elég volt az erre való jog kiharcolása. Készült azonban egységes hittan-jegyzet, és a KTB több továbbképző szemináriumot szervezett a szaktanárok továbbképzésére, és a tananyag kritikus, a tanárok által másképp tanított részeinek megvitatására.

A KKF-gyűlések napirendjeinek vizsgálatából kiderül, hogy a Főhatóság természetesen leginkább a minisztériummal való kapcsolattartásra, a problémák megoldásának gyorsítására, kedvezmények kiharcolására fektette a hangsúlyt. Olyan ügyeket találunk napirenden, mint pl. az államsegélyek, a diákkotthoni létszám, az egyetemi felvételik kérdése, a tanárok nyugdíjazásának ügye, a szentendrei iskola visszatérő gondjai, melyekben igyekezett a Főhatóság a rendelkezésével nagyobb befolyást elérni.

A KKF elnöke a püspöki kar szempontjai ellenére a Működési Szabályzat szerint mégis a püspöki kar elnöke lett, tagjai a rendfőnökök, egy tanügyi előadó, és egy jegyző. A "főigazgató"-i címet viselő tanügyi előadó volt igazából a KKF "lelke": ő érintkezett az iskolákkal, begyűjtötte a problémákat, előkészítette az üléseket, a hozott határozatokat eljuttatta az iskoláknak. *Lékai* bíboros valószínűleg az egyházi ügyek egységes képviselője céljából változtatta meg a püspöki kar álláspontját, hogy a KKF elnökeként a politikai "adok-kapok"-játékba a katolikus iskolák érdekeit is be tudja vonni.

A KKF még feldolgozatlan iratainak vizsgálata segíthet majd megválaszolni azt a kérdést, mennyiben volt sikeres az iskolák érdekeinek egységes képviselése, és közben betekintést enged az iskolák visszatérő krónikus problémáiba is.

Az iskolák statisztikáiból

A nyolc katolikus gimnázium a KKF kérésére az első tanévtől (1950/51) kezdve részletes évkönyvet készített az adott év történetéről és adatairól. Ezekben

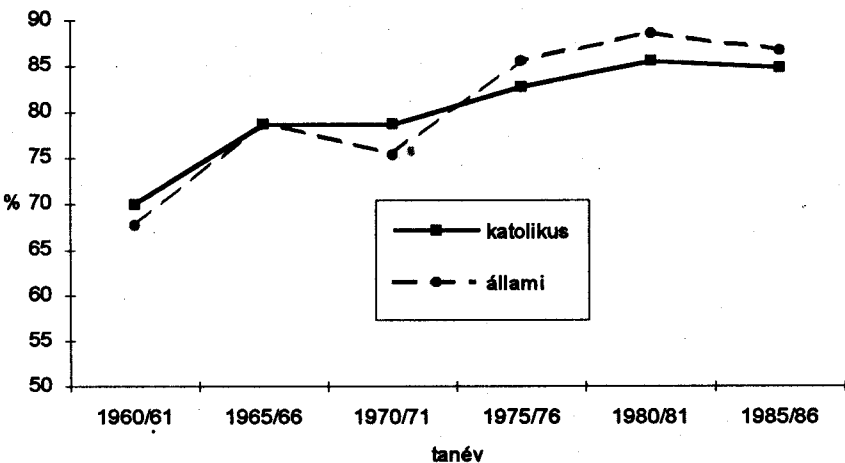
az évkönyvekben az iskolák történetének pótolhatatlan forrásaira bukkanunk. Részletesen leírják az adott év eseményeit, a különböző szakköröket és versenyeket, tájékoztatnak az iskola anyagi-felszereltségbeli gyarapodásáról. Ha van kollégiuma az iskolának, az évkönyv leírja a kollégiumi élet – tanári szemmel értékesnek látott – eseményeit is, mindig részletes adatokat közöl az érettségiről, név szerint hozza az iskola tanulóinak év végi eredményeit. Az évkönyvek rendkívül fontos része a beiskolázási és továbbtanulási statisztika. Ezeknek a számoknak az elemzéséből próbálhatunk választ keresni az iskolák szerepvállalásának kérdésére. Természetesen egy ilyen elemzés csak néhány olyan tendenciát mutathat ki, melyek jellemzőek az iskolákra, nem vállalkozhat átfogó magyarázatra.

Az iskoláztatás tömegessé válásával az oktatásirányítás egyik legfontosabb feladata a tanulók "iskolában tartása", a lemorzsolódás csökkentése lett, a megcélzott tanköteles korig, sőt gimnáziumok esetében ennél tovább. Az elmúlt húsz évben a magyar oktatási rendszer számottevő haladást ért el e területen a statisztikák szerint.

Egyértelműen javuló tendencia mutatható ki, a lemorzsolódás tíz százalék körül stabilizálódik, ami a felsőoktatásra felkészítő gimnázium esetében jó aránynak mondható. Ha ezt összevetjük a katolikus iskolák adataival, azt láthatjuk, a fejlődés ott is kimutatható, de egyenletesebb (lásd a 3. ábrát; az állami iskolák adatainak a forrása: KSH).

3. ÁBRA

Lemorzsolódás (a negyedikesek és az elsősök aránya) az állami és a katolikus gimnáziumokban, 1960–1985

Az 1980-ig tapasztalható egyenletes fejlődés lelassult, majd megállt, elért egy bizonyos optimumot, melyet nem tudott átlépni. Mivel magyarázható, hogy az egyházi iskolákban harminc év alatt 1955 és 1985 között az átlag 60%-ról mindössze 80% körülire emelkedett ez az arány? Néhány indok könnyen kitapintható.

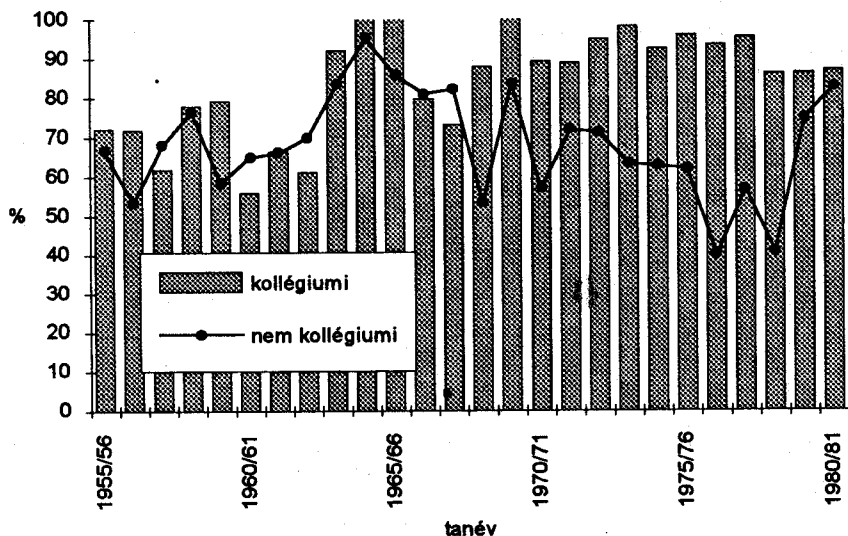
A két pesti és a szentendrei iskola kivételével vidéki és egyben kollégiumos gimnáziumról van szó, ahol komoly alkalmazkodást követel meg az életforma és a tanulási tempó elsajátítása, főképp 14 éves korban, távol a szülői háztól.

Sokáig kevés eséllyel lehetett bizonyos típusú (elsősorban humán) felsőoktatásba egyházi intézményből bekerülni, főleg, ha ott nehéz volt jó eredményt elérni. Így néhol szokássá vált az "átérettségizés", amikor is a tanuló a negyedik évet már állami iskolában fejezte be.

Mivel a kollégisták száma csak igen lassan emelkedhetett, az iskolák rekrutációs bázisa nem volt javítható nagyobb felvételi szelektálással, de ez különben nem is állt az iskolák szándékában, legfeljebb a túljelentkezés kényszere alatt felvételiztettek. Tovább differenciálja a képet, ha a kollégiummal rendelkező iskoláknál külön vizsgáljuk a diákotthoni és a nem kollégista diákok lemorzsolódását. A 4. ábra ilyen bontásban rajzolja elénk az előbb vizsgált adatokat.

4. ÁBRA

Lemorzsolódás a katolikus iskolákban a kollégiumi és a nem kollégiumi tanulók körében, 1955–1980

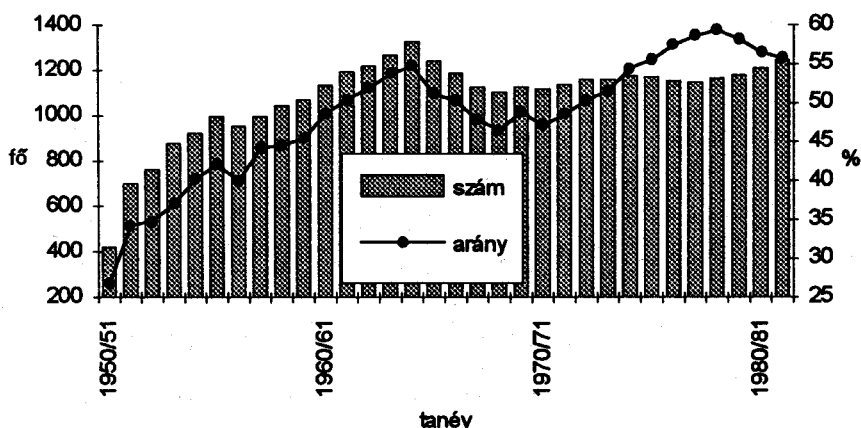
Látható, hogy jócskán szóródik a függvény, főképp a nem kollégiumiak esetében. Jól nagyobb négy év alatt a fluktuációjuk, mint kollégista társaiknak. Az is elképzelhető, hogy teljesen kicserélődnek a bejárók a négy év folyamán, vagy "elfogynak", esetleg megkétszereződnek (előfordul hasonló a kollégistáknál is, ez magyarázza, hogy 1964-ben, 65-ben és 69-ben nincsen "teteje" az oszlopnak, hiszen a hányados meghaladja az 1-et, a 100%-ot). A diákotthoniak nagyobb stabilitást mutatnak, kevesebb a lemorzsolódó, mint a nem kollégisták esetében. Ez a különbség azonban már átvezet minket a diákotthoniak szerepének vizsgálatához.

Mivel a katolikus iskolák elszórtan voltak az ország területén, a családi hagyományból visszajárók mellett igen nagy területről gyűjtötték össze az egyházi iskolába járni kívánókat. Így természetes, hogy a távolabb lakók érdekében lehetőségeikhez képest igyekeztek növelni kollégiumi helyeiket.

Eredetileg maguk az iskolák sem akartak többet, mint ami az 1950-es egyezmény alapján megvalósult: a kollégisták száma legfeljebb a tanulók 50%-a (Pannonhalma és Esztergom ez alól már akkor kivétel volt). Ez azonban rövidesen kevésnek bizonyult, és lassú terjeszkedéssel igyekeztek feloldani ezt a korlátot. Ezt mutatja be az 5. ábra. Érdeemes megfigyelni, hogy az első "csúcs" a hatvanas évek első felére esik, amit rövid visszaesés követ.

5. ÁBRA

A kollégisták számának és arányának alakulása a katolikus iskolákban, 1950–1981

Az 1. ábrában található összlétszámmal hasonlítva láthatjuk, hogy a hetvenes évek recessziója nem érinti a kollégiumok létszámát, a tanulószám drasztikus esése elsősorban a változékonyabb bejáró tanuló görbére jellemző. Ha a diákotthoni és a bejáró diákok arányát vizsgáljuk, még szembeötlőbb a diákotthon fokozatos térnyerésének mértéke.

A diákotthoni tanulók létszáma a megegyezés ellenére lassan nőtt, de igazán nem tudta mentesíteni az iskolákat attól a tehertételtől, amit a változó számú bejáró diákok jelentettek a beilleszkedés és a tanulás folyamatossága szempontjából. A rendek maguk nem is akartak teljes diákotthoni létszám kialakításával elszakadni a helyi igényektől, mivel a legtöbb helyen plébániát is vezettek, és a kevés lelkipáspattal rendelkező város (Pannonhalma és Szentendre kivételével mind nagyváros) egyházkerületi munkájába is igyekeztek bekapcsolódni, bár ezt az AEH informális úton, de határozottan tiltotta.

A túljelentkezés – és az ezzel együttjáró felvételi szelekció – és a kollégisták számának növekedése együttesen komoly nyomás volt az oktatás színvonalának emelésére, de a nyolcvanas évek végéig csak lassan felpuhuló létszámkorlátok és az általános paphiány következtében fennmaradó lelkipáspattori felada-

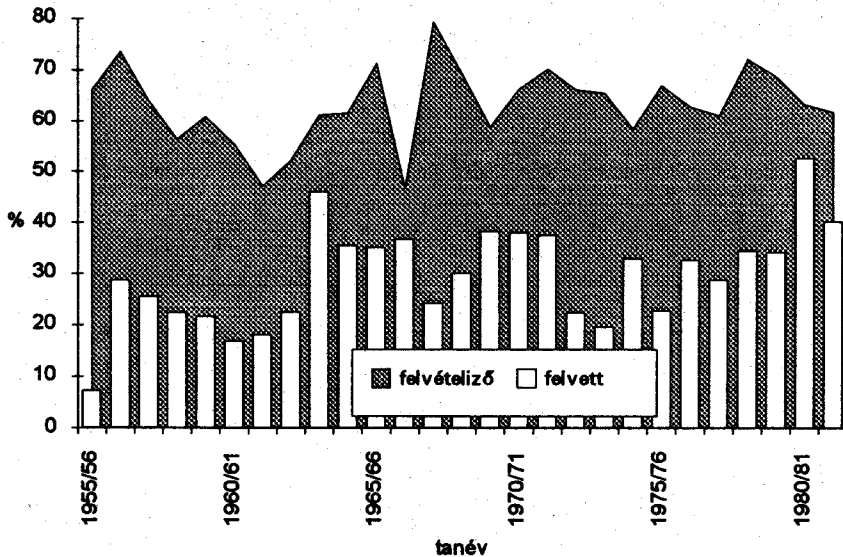
tok nem tették lehetővé az iskolák számára a minőségi képzés felé való fordulást.

A gimnáziumoknak a szocialista közoktatási rendszer expanziójában is megmaradt az a szerepük, hogy elsősorban a felsőoktatásra készítenek fel. Meg kell vizsgálnunk tehát, a katolikus gimnáziumok mennyire orientálódtak a továbbtanulás felé, hiszen a társadalmi elvárások számára ez a "kimenet" a legkézzelfoghatóbb mutatója az iskola képzési profiljának.

Következtetések kiindulópontjaként alkalmas lehet az érettségizettek és a felvételizők összevetése, mert ezeket az adatokat az évkönyvek megőrizték. A 6. ábra ezt az arányt kívánja ábrázolni.

6. ÁBRA

A felvételizők (az érettségizettek közül) és a felvettek (a felvételizők közül) aránya a katolikus középiskolákban, 1955–1981

Látható a két függvény együttmozgásán, hogy mennyire összefügg a felvételizési kedv az előző év eredményességével. A kedvező felvételi statisztikát követő évben rendszerint növekszik az aspiráció, a kedvezőtlenek után általában csökken. Mindazonáltal hullámzó a továbbtanulási kedv (a tanulók viszonylag állandó hányada különféle okok miatt nem tanul tovább), amint ahogy sajátosan hullámzik a felvettek aránya is, jobb éveket követ esetenként jelentős visszaesés, amit nem magyarázhatunk kizárólag az egyenetlen felkészültségből eredő okokkal.

Az egyetemek felvételi politikájának vizsgálata segíthetne talán legtöbbet a fenti sajátosságok értelmezhetőségében, hisz az egyházi iskolák felvételizői eleve külön elbánás alá estek. Köztudott volt a pártállam stratégiája, mely a humán képzésből jószerint távoltartotta őket, míg a reál és elsősorban a műszaki pályá-

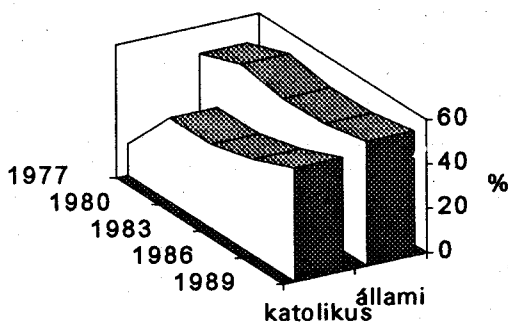

kat lassan a kádári "kiegyezés-politika" jegyében felszabadította. A kontroll nem is volt a hatvanas évektől igazából konzekvens, úgy is lehetne fogalmazni, hogy a kitartással fordítottan volt arányos.

A középiskolák eredményeit összefoglaló statisztikákból nagyobb összefüggésbe helyezhetjük a felvételi problematikát. A 7. ábra 1977-től háromévenként mutatja az egyházi iskolák eredményeit az összes középiskola adataival összevetve. A hetvenes évek közepétől jól látható növekedés kezdődik a felvételi eredményeknél és a nyolcvanas évek végére a katolikus iskolák eredményei utoléri az országos átlagot.

7. ÁBRA

A felsőfokú intézményekbe felvett katolikus illetve állami középiskolai tanulók aránya, 1977-1989

Feltételezhető tehát, hogy nem csak a felsőoktatás elzárása volt az egyetlen tényező, ami a továbbtanulás mértékét meghatározta. Az érettségiző-felvételiző arányból következtetni lehet egy olyan rétegre, amely nem is akar továbbtanulni, erre semmilyen motivációt nem érez. Elsősorban a vidéki, községi tanulók és a bejárók között kell keresnünk e csoport tagjait. Előbbiek számára a gimnázium már maga is kiemelkedés volt, nem biztos, hogy ennél többre is futotta: a családnak otthon szüksége volt a munkaerőre. A bejárók számára pedig, ahogy fentebb kimutattuk, igen labilis intézmény volt a katolikus gimnázium. Ezt a feltételezést talán egy életútvizsgálattal lehetne a legjobban bizonyítani.

A nyolcvanas évek elejére megélénkülő érdeklődés ellenére az egyházi iskolákban nem emelkedett kiugróan a továbbtanulási kedv, az iskolák nem vesztették el alapjaiban népiskolai mivoltukat.

Az iskolák típusai

A nyolc gimnáziumot az alábbiakban elsősorban a profilra és a társadalmi érdeklődésre hatást gyakorolni tudó szempontok alapján próbáltuk csoportosítani.

Természetesen minden ilyen csoportosítás viszonylagos, de néhány már eddig is taglalt tényező alapján eredményességüket is jellemző csoportokba sorolhatók.

Ilyen fontos tényező például a földrajzi elhelyezkedés és az infrastruktúrális, urbanizációs háttér. A budapesti iskolák számára adva volt egy világváros óriási oktatási piaca, amihez ha hozzávesszük Budapestnek a trianoni béke óta kialakult kiemelt kulturális-információs helyzetét, érthetővé válik, hogyan alakulhatott ki a szocialista egyenlősítő politikán kívül maradó két budapesti iskola képzésközpontú, eredményorientált jellege. A vidéki városokban azonban egyszerre látható az ország egész területéről rekrutálódó kollégista tanulók, valamint az előzőekben leírt módon nagyobb létszámingadozású helyi bejárók csoportja.

Érdekes mutató az engedélyezett kollégisták száma, amely az adatokat figyelve a megkötés ellenére igen változékony: a hatvanas évekig mintha nem vették volna olyan komolyan, utána azonban láthatóan ellenőrizték, mert az iskolák csak a hetvenes évek végén tudják ismét átlépni a keretszámokat.

A felvételi eredményesség-mutatók és a köztudat egyaránt a budapesti *Piarista* valamint a *Pannonhalmi Bencés Gimnáziumot* ítéli a legeredményesebbnek. A továbbtanulási arány itt a legmagasabb, a felvételi eredmények százalékosan a legjobbak. A *Patrona Hungariae* leánygimnázium, helyzete alapján inkább a kollégiummal rendelkezők és nem rendelkezők között van: kollégiuma túl kicsi ahhoz (kb. 80 fő), hogy jelentősen befolyásolja az iskola életét, de hatása nem elhanyagolható. A továbbtanulási kedv itt is magas, az eredmények azonban szerényebbek.

Pedig a két budapesti és a pannonhalmi iskola szinte minden egyébben különbözik egymástól: a fővárosiak csak bejárókat tanítanak, míg a bencés iskola egy kieső faluban szinte kizárólag kollégistákat. De éppen profiljuk egyoldalúsága teszi őket ennyire hasonlóvá egymáshoz: egyrészt a felvételi bázis elég széles a válogatáshoz, ami Budapesten helyben van, míg Pannonhalmára az ország minden részéből jelentkeznek, másrészt mind a túl nagy bezártság, mind a kizárólagos iskolai kapcsolat a képzés erősítése irányában hat. Az iskolákat vezető rendeik számára is fontosak a tudományos értékek, a kognitív tudás.

Ez a három iskola áll a legközelebb ahhoz a képhez, amit a nyolcvanas évek új elvárásai megfogalmaztak az egyházi iskolákról.

A legnépesebb tábor a vidéki nagyvárosok, Debrecen, Esztergom, Kecskemét és Győr kollégiummal rendelkező iskolái alkotják. Az 1950-es egyezmény ezeknek az iskoláknak 50% diákotthonost engedélyezett, a kereteket idővel mind átléptek. Kivétel ez alól Esztergom, ahol eleve feljebb mehettek az ötven százaléknál.

Ennek ellenére mindig jelentős maradt a bejáró diákok száma, akik természetesen elsősorban a városból jöttek, de természetesen voltak a környező falvakból is. Az adatokat vizsgálva talán ez a megosztottság látható a továbbtanulásban is: itt alacsonyabb a felvételizők száma, mint az előző csoportban, és az eredmények is átlagosak.

A szentendrei ferences iskola már a tárgyalásokon is sok gondot okozott, hisz azelőtt nem tartozott rendi kezelésbe, nem volt a közelben rendház, az egyetlen gimnázium volt a helységben, és a ferences rend fel sem volt készülve az átvételre. A KKF napirendjén sűrűn szerepelt az ötvenes években "a szent-

endrei iskola ügye", az évkönyvek tanúsága szerint más rendbélieliek (ciszterciták, piaristák) segítségével kezdett működni az iskola, a koedukációt is megőrizve állami korából. A helyi állami gimnázium indulása után kiderült, hogy sok két iskola a településnek, hirtelen visszaesett a létszám. Az iskola ekkor diákszerző kampányba kezdett, és természetesen elsősorban Budapest igényei felé fordult.

A specifikusan szentendrei adatok közül a helyi-bejáró viszonyt és a leányok számát érdemes megvizsgálni az alábbi táblázatban, amit sajnos csak ötéves bontásban mutathatunk be a hiányok miatt.

III. TÁBLA

A szentendrei Ferences Gimnázium tanulói összetételének változásai, 1959–1990

	A tanulók közül		
	helyi	bejáró	leány
1955/56	–	153	137
1960/61	68	182	115
1965/66	75	201	142
1970/71	42	219	122
1975/76	14	168	84
1980/81	12	177	104
1985/86	30	237	159
1989/90	44	274	186

Az adatok szerint a hetvenes évekre már beállt az egyensúly, a bejáró diákok jó része Budapestről jött, ez a nyolcvanas évek elején élenkült meg. De a lemorzsolódás kiugróan magas maradt. A HÉV és a nyolcvanas évek konjunktúrája igen jól tett a nehézségeivel nehezen birkózó szentendrei iskolának.

Következtetések

A magyar közoktatás irányítása már a világháború előtt az egyházi oktatás teljességgel befolyásolására törekedett, majd a kommunista politika a közoktatás expanziójának folyamatában az egyházi iskolák államosítását választotta. A fejlesztésnek ez az erőszakos és torz módja magában hordta az egyházi iskoláztatás rendszerváltás után kialakult fejlődési anomáliáit.

Az 1950-es állam-egyház egyezmény alapján visszaállított katolikus iskolák szociológiai értelemben ketrecbe zárt mintaiskolák voltak, amelyek a társadalom reális igényeitől való elzártságuk ellenére is megőrizték a kapcsolatot a "katolikus társadalommal". Elsőrendű felszereltségük azonban csekély számuknak és egy ateista társadalmi-politikai rendszerben a keresztények között kialakult kitüntetett szerepüknek volt köszönhető.

A nyolcvanas években az oktatási rendszer megújulása iránti várakozások igényeivel megalapozatlanul fordult az egyházi iskolák felé, amelyek nem veszítették el népi iskolai jellegüket. Mindez azt is jelenti, hogy a közeli jövőben az egyházi iskolák – véleményünk szerint gyorsan mérséklődő – expanziója nem eredményez elitiskolákat, mivel erre sem szellemük (például a "katolikus",

vagyis egyetemes nevelés, nyitottság a társadalom minden szférája felé, és ez az attitűd, ha másféle megjelenésben is, de a többi egyházi iskolára is érvényes), sem eddigi eredményeik nem szolgáltatnak alapot. A rendszerváltás idején tapasztalható kezdeti lelkesedés és túlkapások ellenére legfeljebb annyi egyházi iskola kialakulása várható, amennyire az egyház tagjainak valóban szüksége van, illetve amennyit ebből meg is tudnak maguknak szervezni és fenn is tudnak tartani.

A rendszerváltás utáni bizonytalan időkben még nem világos, hogy az egyházi elit milyen fejlődési irányt választ a társadalomba történő újrabetagolódásra. Vagy értékeiket hierarchizált világrendként megjelenítve és egy archaikus társadalomképet felelevenítve az intézményes egyház "konzervatív" útját választják, vagy a Magyarországra még csak nyomokban elért II. vatikáni zsinat szellemét követve, és ebben a visszaszorítottságban kialakult személyiségközpontú gondolati hagyományokat felhasználva "modernista" egyházképet rajzolnak fel maguk elé, az önfejlődést segítő folyamatokat indítva be.

A katolikus egyház fejlődésében és politikai irányválasztásában valószínűleg korunkban is a vatikáni diplomácia nemes hagyományát, az állandó egyensúlykeresést fogja követni: középút lesz, de vajon milyen?

DRAHOS PÉTER

IRODALOM

- BALOGH MARGIT & KNAUSZ IMRE: *Az iskolák államosítása. Kézirat.*
- BOLDGOK AKIK HÁZADBAN ÉLNEK. Bp., 1990.
- GERGELY JENŐ: A szerzetesrendek 1950 őszi felszámolásának dokumentumai. *Levéltári Szemle*, 1991/2.
- GERGELY JENŐ: Az 1950-es egyezmény. A szerzetesrendek feloszlata Magyarországon. *Vigília*, 1989/12.
- INTERJÚ Tomka Miklóssal. *Világ*, 1991. V. 22., 24.p.
- KAMARÁS ISTVÁN: *Lelkierőmű Nagymaroson*. Bp., Vita, 1989.
- KEMENES LÁSZLÓ: A mai katolikus középiskolák. In: *Magyar Katolikus Almanach*. Bp., Szt. István Társulat, 1988.
- KÖPECZI BÉLA: A kulturális forradalom húsz esztendeje. In: *Húsz év. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből*. Bp., Kossuth, 1964.
- KSH: *Oktatás, művelődés, 1950–1980*. Bp., 1982. *Oktatás, művelődés, 1950–1985*. Bp., 1986.
- MÉSZÁROS ISTVÁN: *Mindszenty és Ortutay – Iskolatörténeti vázlat, 1945–1948*. Bp., OI, 1989.
- NAGY PÉTER TIBOR: *A magyar oktatás második államosítása*. Bp., Educatio, 1992.
- NAGY PÉTER TIBOR: Egyház, állam, oktatás – tradíciók és értelmezésük. *Világosság*, 1991/11, 809–817. p.
- NEMES FERENCNÉ: *Az állam és az egyházak kapcsolata napjainkban*. BKE, 1991. Szakdolgozat
- SZÁNTÓ KONRÁD: *A katolikus egyház története*. Bp., Ecclesia, 1985.